

Antoni Ferrando Francés, *Llorente i Blasco Ibáñez: entre la política i la literatura (a propòsit, sobretot, de la guerra de Cuba)*, València, Institució Alfons el Magnànim, 2021, 290 p., ISBN: 978-84-7822-892-8.

Com bé suggereix el títol, l'obra aborda l'estudi de l'enfrontament entre Teodor Llorente i Vicent Blasco Ibáñez, líders a València del Partit Conservador i de la Unió Republicana, respectivament, arran d'una qüestió política: la guerra d'independència de Cuba (1895-1898), i d'una qüestió lingüísticoliterària: el debat sobre l'aptitud del valencià per a la prosa de creació i la literatura en general. Les pàgines dels diaris *Las Provincias* i *El Pueblo*, dirigits així mateix per Llorente i per Blasco, respectivament, serviren d'altaveu de l'enfrontament entre ambdós lletraferits. Prou que ho il·lustra el gravat de la coberta del llibre, que reproduïx el que es publicà el 1894 a *La Bandera Federal*, periòdic blasquista, en què apareix el cardenal Sancha fent l'entrada a València, muntat sobre una somera amb el cap de Llorente, que ahora és arrossegada per un mico amb el cap de Silvela, líder conservador espanyol: una burla més que corrosiva!

El quinquenni de 1895-1899, en què se centra l'estudi, ve a coincidir amb els anys en què Blasco publicà la major part de les seues novel·les de temàtica valenciana, com *Arroz y tartana* (1894), *Flor de mayo* (1895) i *La barraca* (1898), i amb els de la seua màxima activitat periodística, sobretot en forma d'articles de combat, sempre en castellà, on tingué un protagonisme molt notable la guerra de Cuba. També és una època d'intensa activitat literària de Llorente, limitada, en el cas del valencià, a la poesia ratpenatista. És llavors que publicà *Cartes de soldat* (1896) i *Pro Pàtria* (1897), poemes que tenen com a teló de fons el conflicte colonial.

L'obra s'enceta amb un llarg pròleg de Rafael Roca, que titula «Com és que Llorente escrigué tant en valencià?» Ja es veu que és una defensa de l'opció de Llorente pel valencià, a partir del context del seu temps, no de la nostra perspectiva actual. Aquest pròleg té també un rerefons autobiogràfic: Roca ha aprofitat aquestes pàgines per a donar compte del seu interès per Llorente, que s'ha traduït en un impressionant

nombre de treballs dedicats al patriarca de la Renaixença valenciana. Un interès que lliga precisament amb una encertada recomanació de qui havia estat el seu professor, Antoni Ferrando, perquè estudiara la figura i l'obra de Llorente com a objecte de la seua tesi de doctorat (p. 1-26).

L'obra s'estructura bàsicament en cinc blocs. El primer exposa el context polític i cultural de la València del darrer quinquenni del segle XIX, protagonitzat pels nostres dos homenots (p. 27-40). El segon bloc s'ocupa de les respostes de Blasco i de Llorente davant la qüestió cubana a través d'*El Pueblo* i de *Las Provincias*: el primer, publicant articles de combat i promovent manifestacions contra la Monarquia i l'Església. El segon, justificant amb articles laudatoris la política de la Restauració (p. 41-78). El tercer bloc analitza *Cartes de soldat* i *Pro Pàtria*, les dues composicions amb què Llorente va intentar commoure els seus conciutadans en favor de la política colonial espanyola a Cuba (p. 79-106). El quart bloc estudia el debat entre Llorente i Blasco sobre l'estatus literari i sociolingüístic del valencià (p. 107-166). Unes conclusions i una bibliografia tanquen aquests quatre blocs (p. 167-181). El cinqué bloc, el dels apèndixs, aporta l'edició de *Cartes de soldat* i de *Pro Pàtria*, de Llorente, l'edició d'*Avant!* —l'únic poema en valencià de Blasco, els primers versos del qual va contrafer el mateix Blasco en un article seu de 1898—, i una àmplia selecció d'articles periodístics de Blasco, Llorente, Sanmartín i Azzati oportunament anotats (p. 183-280). Clou el llibre un minuciós índex antroponímic (p. 281-287).

Fins ara coneixíem la trajectòria política de Llorente i de Blasco per separat. Ara, gràcies a la bona òptica de Ferrando, les poden conèixer en contrast i en relació amb la política general de l'estat espanyol. Se'ns havia presentat una imatge de Blasco com a contrari a la guerra de Cuba. Hi ha publicada fins i tot una antologia amb articles de Blasco sobre la guerra de Cuba que es subtitula *Artículos contra la guerra de Cuba* (1978), que el presenta com un pacifista. Tanmateix, de la lectura dels seus articles no se'n dedueix aquesta visió. Com bé fa veure Ferrando, Blasco adoptà ben aviat una actitud bel·licista en el conflicte cubà i defensà una intervenció militar eficaç per tal de mantenir la «integritat» de la pàtria. En tot cas, allò que Blasco hi denunciava fou la mala gestió de la guerra per part dels governs de la Restauració. No li interessava ni s'interessà pel poble cubà. Amb les seues denúncies només pretenia justificar la necessitat d'instaurar a Espanya un règim republicà. En aquesta ofensiva contra la monarquia, Blasco impugnava especialment la legislació del règim de la Restauració sobre el servei militar obligatori, que permetia als rics d'alliberar-se'n mitjançant una contribució econòmica o pagant substituïts, i preconitzava un servei militar efectiu per a tots els espanyols: «Que vayan todos, pobres y ricos», a la guerra de Cuba, reitera una i altra vegada. Un reclam que li garantí el suport d'una àmplia majoria social.

Ferrando fa notar que l'enfrontament polític entre Llorente i Blasco tingué un correlat en el pla literari. Així, mentre Llorente optà pel valencià, Blasco s'inclinà pel castellà. No hi tingué res a veure la seua condició de fill d'immigrants aragonesos, sinó la seua dèria pels diners i per la fama internacional, que només li podia oferir el castellà. Ara bé, la disparitat d'opcions entre ambdós personatges no es limità merament a l'ús del valencià, sinó que afectava de ple la ideologia lingüística. Sabíem que Llorente preconitzava un ús del valencià viu depurat de calcs del castellà i enriquit pels recursos de la llengua culta. També sabíem que Blasco justificava la seua opció pel castellà adduint l'arcaisme lingüístic —el llemosinisme— dels ratpenatistes i el conservadorisme ideològic i estètic implícit en aquesta mena de literatura. Però ara sabem, gràcies a la documentació aportada per Ferrando, que allò que Blasco perseguia era l'estigmatització i la invisibilització del valencià, ja que negava, per boca seua o per la de col·laboradors inspirats per ell, com Ramon Trilles o Félix Azzati, que el valencià reunira les condicions pròpies per a considerar-lo una llengua i el denominava despectivament «dialecto», és a dir, només apte per a registres informals.

El nostre autor ens recorda que Joan Fuster considerava que un error de Blasco va ser no saber distingir entre valencianisme i conservadorisme. Però fou una confusió deliberada. Blasco sabia que entre els ratpenatistes hi havia republicans i que un model de llengua com el de *Cartes de soldat* i *Pro pàtria* no tenia res d'arcaisme o de llemosinisme lingüístic. Era valencià col·loquial depurat. L'argument llemosinista de Blasco li servia de pretext per a justificar la seua deserció del valencià. Una deserció que també es manifestava en els mítings, perquè està ben documentat que les masses valencianes li reclamaven que s'hi adreçara en valencià. Senyal que no ho feia així habitualment.

L'aparició d'*Arroz y tartana* (1894), la primera gran novel·la de Blasco de temàtica regional, suscità la qüestió de la viabilitat del valencià per a la narrativa. Però no fou Blasco qui la plantejà, sinó Llorente. El patriarca de la Renaixença valenciana la saludà com una «novela valenciana», però no s'estigué de fer notar que no estava escrita en valencià.

El tipus de novel·la que conreava Blasco venia ser el mateix que conreaven Narcís Oller a Catalunya, José María de Pereda a Santander o Emilia Pardo Bazán a Galícia. Llorente, adduint que no estava dotat per a la narrativa, en descartà l'ús per complet. Tanmateix, l'escriptor valencià coneixia bé la labor literària d'Oller, Pereda, Bazán i, no cal dir-ho, la d'altres novel·listes espanyols, francesos i catalans, i per tant es trobava en condicions de conrear la prosa narrativa en valencià. Si fa no fa, amb dificultats semblants a les d'Oller. Però, com bé prova Ferrando, no li interessava cultivar-la per raons polítiques. A partir dels debats dels intel·lectuals i polítics espa-

nyols de l'època sobre el conreu de les llengües *regionals* en prosa, podem conjecturar que una tal perspectiva la consideraven com una provocació intolerable a l'*statu quo* del castellà. I Llorente assumí que era suïcida actuar altrament. Hi incideix en aquest aspecte Rafael Roca en el sucós pròleg que encapçala l'obra. Ja consolidada la narrativa a Catalunya amb Oller i Guimerà sobretot, Llorente hauria pogut reconsiderar la seua prevenció inicial. Però no ho va fer. Fou una opció perfectament calculada. No hem d'oblidar que era cap del Partido Conservador a València, director del més prestigiós diari conservador, *Las Provincias*, i que volia mantindre unes bones relacions amb els escriptors espanyols i amb la burgesia valenciana.

També s'ha adduït que Blasco, que havia fet unes tímides provatures en valencià tant en prosa com en vers, hauria abandonat el conreu del valencià en desacord amb el conservadorisme de la literatura ratpenatista. La realitat fou ben diferent, tal com posa de manifest Ferrando aprofundint en estudis com els de Ramir Reig, Rafael Roca i Josep Enric Estrela. Delerós de fama i diners, s'adonà que el conreu del valencià l'hauria condemnat a l'atzucac de la indigència i del localisme que havia vist en el seu mestre, el també republicà Constantí Llombart. L'atreïa el món literari de Madrid i París i el cosmopolitisme de l'espanyol i del francès. Només una narrativa moderna en espanyol podia satisfer els seus somnis. Ben mirat, és explotant els sentiments antimonàrquics i anticlericals de la petita burgesia valenciana que, gràcies a les seues novel·les de temàtica regional, ja hi reeixí a fer-se un nom en castellà.

De fet, darrere de les seues crítiques a la poesia ratpenatista, no hi havia només una oposició ideològica i estètica, sinó també una desqualificació de l'ús del valencià, considerat una relíquia destinada a desaparèixer. Blasco adduïa en favor seu l'arcaisme lingüístic, el conservadorisme ideològic i el mal gust estètic dels jocfloralistes, però amagava que, entre aquests, n'hi havia de republicans i que n'hi havia un de conservador que sabia usar un valencià literari perfectament assumible pels lectors valencians de l'època, que desmentia el seu mantra que el valencià havia deixat de ser llengua apta per a la literatura. Aquest ratpenatista conservador era precisament Llorente. Gràcies a Llorente, els valencians del nou-cents van poder comprovar que el poeta valencià havia indicat molt lúcidament les pautes del que podia ser un model lingüístic apte per a la prosa: el de *Cartes de soldat* i de *Pro Pàtria*. Prou que ho avalen els elogis i el record que han rebut al llarg dels temps, com bé subratlla Ferrando.

La gran utilitat del quart bloc del llibre de Ferrando és que ens dona un retrat molt complet d'aquella cruïlla cultural i lingüística dels darrers anys del segle XIX, en què es jugava la sort del català de València com a llengua literària. Si lletraferits del més divers signe estètic i ideològic han coincidit a reconèixer que Llorente reeixí a assentar les bases teòriques i pràctiques del valencià literari modern, amb criteris molt

semblants als que defensava Sanchis Guarner, és perquè Llorente anava ben encaminat, tal com ja va constatar Pompeu Fabra. Una orientació que li venia de Marià Aguiló. És un aspecte que Ferrando ha fet notar.

Tot el valencianisme ha deplorat que Blasco no haguera optat pel valencià. És un lament inútil. Blasco, fill d'aragonesos, se sentia atret i agraït per la terra d'acollida. Fins ací arriba el seu valencianisme. Cal dir, però, que no solament abandonà el conreu del valencià que li havia intentat inculcar Llombart, sinó que combaté directament o a través de tercers, com Félix Azzati o Ramon Trilles, la idea que el valencià poguera recuperar la condició de llengua literària.

La selecció d'articles periodístics del darrer bloc del llibre permet fer-nos una bona idea de l'agilitat mental i de les destreses estilístiques del Blasco periodista, que escriu amb un llenguatge incisiu, que combina la naturalitat de la llengua parlada i l'ornamentació retòrica d'inspiració llibresca. La prosa dels articles de Llorente no és menys àgil, però sempre mesurada. Algun dels articles de Blasco, com «El Murciélagu alevoso o la fiesta de los maestros cantores», ja havia estat comentat per Alfons Cucó. No, en canvi, d'altres, com «Sobre regionalismo. Al señor D. Ramón Trilles», de Llorente, o com «La literatura regional», d'Azzati, inspirat sens dubte per Blasco Ibáñez, com Ferrando apunta, que ens donen una imatge molt eloqüent que el fons de la qüestió lingüística i literària que es debatia sota el fals debat del llemosinisme era l'opció a favor o en contra de l'ús formal i de la dignificació literària del valencià.

Les notes a peu de pàgina que acompanyen aquesta selecció d'articles, no per òbvies en alguns casos, però imprescindibles en altres, i generalment absents en les antologies d'articles periodístics de Blasco i de Llorente, contribueixen a entendre plenament un context generalment poc conegut per la majoria de lectors actuals. I l'índex antroponímic fa més assequible la consulta d'aspectes concrets d'una obra rica en dades i reflexions.

Un dels trets més remarcables del llibre, i en dona testimoni a fe fent la bibliografia, és el seu caràcter interdisciplinari: integra dades i perspectives del món de la comunicació, de la història literària, de la història lingüística, de la sociolingüística diacrònica, de la història política, de la història local —és minuciosa la recerca sobre el context que podria haver inspirat la llegenda del soldat de Benicolet—, de la història de les ideologies i de la crítica literària. El protagonisme d'*Arroz y tartana* en el debat sobre la viabilitat literària del valencià ha dut l'autor a evocar la novel·la a *Noruega*, l'obra recent de Rafa Lahuerta, que tant de debat ha suscitat sobre el model de llengua literària. Ferrando ha sabut travar bé els diferents aspectes abordats en una obra redactada en estil planer, que fa de bon llegir.

Comptat i debatut, som davant un llibre imprescindible per a entendre un moment molt dinàmic en la història cultural del País Valencià, en què sobreïxen dos personatges excepcionals, Llorente i Blasco, l'actuació dels quals condicionarà notablement la vida política i literària valenciana del primer terç del segle xx. L'autor la dedica al seu avi patern, «soldat involuntari de la guerra de Cuba», al seu mestre Manuel Sanchis Guarner i als seus col·legues i deixebles. Un detall que l'honora i ens honora.

VÍCTOR PASTOR BANYULS
IES Berenguer Dalmau. Catarroja